

DIT IS
GEEN
ANT-
WOORD

**AMON
VALLENTIN**

Inhoudsopgave

Communicatie op de kinderboerderij	6
Menselijke taal	9
Taal in de gedachtewereld	15
Taal algemeen	19
De weg naar het antwoord	25
Het geheim van het opgeloste raadsel	28
Terug naar de kinderboerderij	36
In gesprek bij het Amonnepon praatprogramma	38
Life Essentials	42
De nabespreking van het Amonnepon praatprogramma	43
Conclusie tekst	52

Hoe beïnvloedt taal onze waarneming?⁽⁷⁾⁽²²⁾⁽²⁹⁾⁽¹⁴⁾

Beïnvloedt taal onze waarneming überhaupt?

Waar zou dat aan af te lijden zijn?

En is er een manier om terug te gaan naar de waarneming zelf?⁽³⁴⁾⁽³⁵⁾

Dit vroeg ik me af terwijl ik, luisterend naar de podcast philosophizethis #100 ^{(12),(13)}, door het park liep. Toen ik langs het hek van de kinderboerderij liep kwam er een niet zo vrolijk ezeltje naar het hek gelopen. Ik stak mijn hand door het hek en na aan mijn hand te hebben geroken draaide het ezeltje zich met haar zijkant naar mij toe. Hieruit maakte ik op dat het ezeltje misschien wel geaaid wilde worden. Ik wist het niet zeker, maar, ik dacht als het ezeltje het niet prettig vindt zal ze wel weg lopen. Het ezeltje liep niet weg. Het ezeltje deed zelfs moeite om op specifieke plekken gekrabd en geaaid te worden. Door voor- en achteruit te lopen en te stoppen als mijn hand door het hek op de gewenste plek was aangekomen.

Ik kon moeilijk ontkennen dat er van uit mijn beleving met mij werd gecommuniceerd. Het ezeltje maakte, zo meende ik, aan mij duidelijk ‘dat’ en ‘waar’ ik moest aaien. Was dat wel communicatie? Verwarde ik niet gewoon heel ander dierlijk gedrag met een poging om mij duidelijk te maken dat het ezeltje het fijn zou vinden geaaid te worden.

Ik realiseerde dat, om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden, ik veel fundamentele vragen moest stellen.

Wat is communicatie?

Wat is taal en hoe werkt het?

Communicatie op de kinderboerderij

Voor het doel van deze tekst ga ik er van uit dat taal een vorm van communicatie is. Een terechte eerste vraag hierbij is dus: Wat is communicatie?

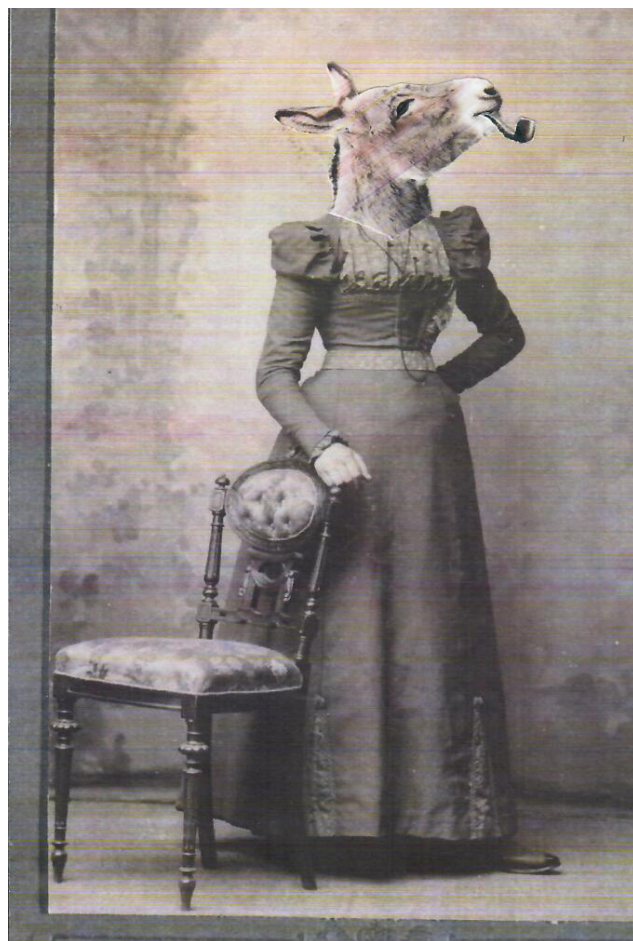
Wikipedia stelt dat ‘communicatie een activiteit is waarbij levende wezens betekenissen uitwisselen door op elkaars signalen te reageren.’ (43)

Het betekent dus niet dat de signalen bedoeld zijn voor degene die ze ontvangt, of dat de signalen überhaupt bewust worden geproduceerd. Ook betekent het niet dat de betekenis die bij de ene aankomt was wat de ander bedoelde. Deze definitie gaat niet specifiek in op het ontvangen of het bewust produceren van communicatie. Dit zegt niks over in hoeverre de betekenis van een uiting kan veranderen. Althans volgens deze definitie die op Wikipedia stond. Die ik vervolgens heb geïnterpreteerd. Dit is immers slechts mijn interpretatie. Van de informatie op Wikipedia.

Een reactie op signalen waarbij er betekenis wordt overgedragen. Dacht ik bij mezelf. Hoe weet ik of iets bedoeld of onbedoeld gecommuniceerd wordt? Toen ik er eens goed over na dacht moest ik concluderen dat ik geen onderscheid kan maken tussen echte communicatie en schijncommunicatie. Ik kan er dus nooit vanuit gaan dat ik ook daadwerkelijk met iemand aan het communiceren ben. Eveneens is het nooit zeker dat de communicatie op de juiste manier geïnterpreteerd wordt, als het al voor de vermeende ontvanger bedoeld is. (8)

Ik keek weer naar het ezeltje. ‘Ben ik eenzaam als ik niet weet dat ik eenzaam ben? Is alles voor niets als ik binnen mijn beleving niet kan zien wat er werkelijk om mij heen gebeurt?’

Het ezeltje keek mij aan en schudde haar hoofd. Ik moest het ezeltje gelijk geven. Het zou voor mij niets uitmaken. Ik kan er toch nooit achterkomen dat ik een eenzijdig gesprek voer met

iemand die niet eens door heeft dat ik een gesprek met diegene voer. ‘Misschien is het ook wel genoeg om het idee te hebben dat je communiceert en maakt het daarna niks meer uit of je elkaar wel of niet hebt begrepen’.⁽³⁶⁾

Het ezeltje keek me verward aan. ‘Hoe kom je bij die conclusie?’ Sprak ze verontwaardigd. Het zou toch nog steeds uitmaken wat de gevolgen van misgelopen communicatie zijn. Daar is zelfs een woord voor: een misverstand. ‘Ja’, zei ik, ‘maar het is pas een misverstand als het ooit duidelijk wordt dat er ergens iets is fout gegaan in de communicatie.’ ‘Nee, dat klopt,’ zei het ezeltje ‘maar communicatie is dus volgens jou: de eenzijdige ervaring dat er geslaagd contact is gemaakt met een ander’. ‘Ja,’ zei ik, ‘maar deze ervaring kan wel degelijk in de toekomst worden bijgesteld als duidelijk wordt dat er een miscommunicatie heeft plaats gevonden. Echter verandert dit alleen de manier waarop er wordt terug gekeken naar de ervaring die toen plaatsvond en niet de ervaren communicatie van toen’. ‘Dus dat geldt ook voor gedachtes en hallucinaties?’ Vroeg het ezeltje. ‘Ja, dat denk ik wel’ zei ik.

Menselijke taal

Taal is communicatie, maar is elke vorm van communicatie een taal?
(20)

Er is gesproken taal, geschreven taal, maar ook gebarentaal. We hebben het soms over ‘beeldtaal’ en sommigen zeggen zelfs dat muziek een taal is. Ik gebruik nu taal om hierover na te denken. Taal kan heel precies zijn, maar ook heel algemeen. Concreet of abstract. Direct of vaag.

Taal kan ons inzicht geven en ons verwarren. We zijn zelfs heel goed in het herkennen van talen die we niet beheersen of zelf nog nooit eerder gezien of gehoord hebben. In taal is er sprake van verschillende losse stukjes die in combinatie met elkaar nieuwe betekenissen hebben.

Als je als baasje gebaard dat een hond moet gaan zitten, is er dan sprake van taal?

In hoeverre bepalen de talen die we kennen en gebruiken hoe we de wereld waarnemen?

‘Tja’ zei de hond die nu bij me zat ‘dat zijn zeer ingewikkelde vraagstukken.’ Ik had het ezeltje gedag gezegd en was doorgelopen naar een bankje onder de bomen. De bloemen waren al bijna uitgebloeid, maar de planten waren nog vol groen. Ik had een boterham uit mijn tas gepakt en begon nu zowel op mijn boterham als op mijn gedachten te kauwen. Toen kwam er uit de struiken een hond, al kwispelend, die voor mij stilhield en me indringend aan keek. ‘Jij wil zeker mijn boterham,’ zei ik, terwijl ik de boterham voor zijn neus heen en weer zwaaide. Tot mijn verbazing schudde de hond van nee.

Wat een goed opgevoede hond, dacht ik bij me zelf en gebaarde de hond om naast mij plaats te nemen. Waarop de hond

vriendelijk knikte en naast me op het bankje ging zitten. Ik legde mijn vraagstuk ‘Hoe beïnvloedt taal onze waarneming?’ aan hem voor. Hij maakte me attent op het feit dat ik eerst moest weten wat taal precies inhoudt. ‘Waar komt taal eigenlijk vandaan?’

zei hij. ‘De eerste taaluitingen moeten heel direct zijn geweest, een manier van communiceren over het directe hier en nu, waarschijnlijk non-verbaal. Zoals je net deed, toen je gebaarde dat ik naast je kon komen zitten.’ begon de hond. ‘Geluid en beweging waren waarschijnlijk waarmee alles begon. Later, toen de eerste woorden ontstonden, verwezen die waarschijnlijk naar dingen die direct aanwezig waren: de grond, de bomen, de lucht enzovoorts. Ik denk,’ ging de hond verder ‘dat jij vooral geïnteresseerd bent in complexere taal. Taal waarmee je het niet alleen hebt over wat er in het hier en nu gebeurt, maar waarmee je het ook over concepten kan hebben. Kijk,’

zei de hond ‘de betekenis van een woord is niet erg ingewikkeld. Het is simpelweg een afspraak. Hoe woorden in een zin met elkaar interacteren, dat is vreemd’. ‘Vreemd?’ Vroeg ik.

‘Ja,’ zei de hond ‘heb je er nooit bij stil gestaan dat er helemaal geen logische reden is dat woorden die na elkaar volgen een interactie met elkaar aangaan, waardoor hun betekenis verandert’. Daar had ik inderdaad nog niet eerder over nagedacht. De hond wachtte niet op mijn antwoord en stoomde door als een locomotief zonder remmen. ‘Je zou misschien denken dat iets wat zo’n groot deel van onze belevingswereld uitmaakt een duidelijke definitie zou hebben. Echter blijkt taal lastig te definiëren.’ Op dit moment in het gesprek begon ik te vermoeden dat deze hond hier al heel lang over na had gedacht. Tevens begon ik te realiseren dat het gesprek een wat eenzijdig karakter begon te krijgen. Tegen deze tijd kon ik er niet veel meer aan doen. Ik heb daarom beleefd gewacht tot zijn baasje hopelijk kwam opdagen. De hond praatte verder. Verschillende taalwetenschappers hebben over de jaren heen geprobeerd ons meest gebruikte gereedschap te definiëren. Velen zijn het erover eens

dat de menselijke taal aan de volgende voorwaarden moet voldoen. (44)(19)

Taal draagt altijd betekenis.

Als ik iets wil zeggen, dus taal op een constructieve manier wil gebruiken, draait dat altijd om het overdragen van een bepaalde betekenis.

Taal is arbitrair.

Taal is slechts een verzameling symbolen die ons in wezen niks vertelt over wat ze betekenen. Het woord ‘zand’ beschrijft geen enkele eigenschap van zand en is niet universeel. Het Japanse woord voor zand is 砂, Suna, is net zo valide als het Nederlandse woord ‘zand’. Zelfs het fictieve woord ‘kwakuwabouwo’ is in principe net zo geschikt om zand te betekenen.

Binnen het medium van een taal zijn de symbolen beperkt.

Dit betekent dat in het geval van een gesproken taal er sprake is van een beperkt aantal klanken, bij gebarentaal een beperkt aantal gebaren en een schriftelijke taal een beperkt aantal tekens.

Een taal is in staat informatie te communiceren over zaken die plaats vinden buiten de huidige tijd en ruimte.

Als ik met een hond aan het spelen ben en ik gooi de bal naar een plek die de hond niet kan zien, dan zou ik kunnen wijzen naar de plek waar de bal ligt. Hiermee kan ik aan de hond duidelijk maken waar de bal zich op dat moment bevindt, maar ik kan niet met de hond communiceren over de bal als die er niet is. Ik kan niet uitleggen waar ik de bal volgende week dinsdag ga verstoppen op het moment dat er geen bal is en ik niet op de plek ben waar ik dat ga doen.

Taal moet kunnen genereren.

Er moet met een beperkt aantal woorden, bouwstenen of tekens zijn, waarmee er eindeloze betekenissen gevormd kunnen worden. Het is altijd mogelijk nieuwe zinnen te vormen.’

Ik keek de hond aan. ‘Oké,’ zei ik ‘maar ik moet zeggen dat ik dit nogal een beperkte definitie vind’. ‘Hoe bedoel je beperkt?’ gromde de hond verontwaardigd. ‘Het is een accurate beschrijving die ons alles vertelt wat we ervan moeten begrijpen’. ‘Misschien binnen het kader van de wetenschap wel, maar het vertelt me niks over hoe taal werkt en over hoe taal ons maakt tot wie we zijn. Wat dacht je van de definitie: een set van gesproken, geschreven of uitgebeelde woorden en de manier waar op we ze combineren om betekenis over te brengen.’ ‘Voor mijn gevoel erkent deze definitie, alhoewel minder precies, beter hoe taal een deel uitmaakt van ons wezen. Het geeft ook aan dat taal niet slechts één vorm heeft, maar dat we bijna altijd gebruikmaken van meerdere vormen van taal tegelijkertijd. Hoe we dingen uitspreken, onze lichaamshouding en hoe we dingen opschrijven.’

‘Wat ik in beide definities mis is hoe belangrijk taal voor ons in het dagelijks bestaan is.’

Sprak een stem achter ons. We draaide ons beide om, en keken naar een oudere dame met een hondenriem in haar hand. ‘Hoe ontzettend geïntegreerd taal in ons leven is en voor een belangrijk deel bepaalt hoe we ons gedragen. Het zegt niks over hoe we taal intern kunnen gebruiken. In ons hoofd. Want hoewel taal de manier waarop we denken haast zeker beïnvloedt, beïnvloedt de manier waar op we denken ook de taal.’ De dame was tijdens het praten om het bankje heen gelopen en had de riem aan de halsband van de hond bevestigd. Met een kort rukje aan de riem maakte ze duidelijk dat de hond moest meekomen. Ik wenste ze een goede dag en keek ze na.

Ik fantaseerde dat er een andere dame naar me toe kwam gelopen, licht in paniek, met de vraag of ik toevallig een loslopende hond had gezien. Dat ze bang was dat iemand anders haar hond had meegenomen. Ik beeldde me in dat ik net alsof deed dat ik de vrouw niet hoorde en mijlen ver in gedachte was. Ik stelde me voor dat deze vrouw hier zo van in de war zou raken dat ze zich bij thuiskomst zou afvragen of ze zich niet had ingebeeld dat er daadwerkelijk iemand op dat bankje had gezeten. De vrouw in mijn gedachte was daar niet echt van gediend en vond het nogal onbeleefd dat ik haar eerst had verzonnen en vervolgens negeerde. Dus besloot ze zelf maar weer te stoppen met bestaan. Daar zat ik dan alleen op een bankje. Ik besloot aan mezelf uit te leggen hoe ik mijn gedachtewereld ervoer, aangezien ik toch al in gedachte was.

Taal in de gedachtewereld

Ons brein, ‘ons’ als in ik die tegen mezelf praat, is een waanzinnig gecompliceerde plek en het is lastig om er met veel zekerheid iets over te zeggen. Er gebeuren zoveel dingen en het is moeilijk om de boel op te delen in verschillende onderdelen, omdat alles een geheel lijkt te vormen. Toch wil ik, heel onwetenschappelijk, kijken naar wat er gebeurt als ik zelf denk. Ik denk meestal niet in woorden, maar in gedachtes.

De gedachten komen in mijn hoofd voor in ‘gedachtevormen’. Deze ‘gedachtenvormen’ zijn erg ingewikkeld, maar ze hebben wel een aantal vaak voorkomende eigenschappen:

Ze geven me een gevoel. Wat dit precies inhoudt vind ik heel moeilijk om uit te drukken. Ik weet vaak niet zo goed wat ik precies voel, maar dat het heel lichamelijk is weet ik wel. Meestal is het niet echt een prettig gevoel, eerder een soort ongemakkelijk gevoel. Hoe slechter ik de gedachte herken hoe onprettiger het voelt.

Ik neem simulaties van zintuiglijke waarnemingen waar. Ik zie beelden, hoor geluiden, voel, proef en ruik. Toch ik kan deze ervaringen identificeren als niet echt. Al komt het voor dat mijn interne wereld de beleving van de externe aantast of verandert. Vaak zijn deze waarnemingen niet representatief voor de werkelijkheid. Dit geldt met name de beelden die ik zie. Deze beelden visualiseer ik terwijl ik mijn ogen open heb. Met als gevolg dat ik de dingen die ik om me heen zie vaak mix met gedachten.

Er is bepaalde kennis waarover ik in mijn gedachte beschik. Kennis die ik niet voor mezelf hoeft te herhalen om te weten. Ik zou het kunnen beschrijven als herkenning of een wetmatigheid. Ik kan een stilstaand beeld zien in mijn hoofd en alsnog precies weten wat er aan de hand is.

Wat vaak gebeurd is dat mijn gedachtes zo snel gaan en elkaar

dusdanig tegen spreken dat ik niet weet hoe ik er woorden aan moet geven. Desondanks weet ik in mijn hoofd precies wat het probleem is. Bijvoorbeeld: ‘Ik vind het stom dat Loes mijn broodje heeft afgepakt en mij nu het gevoel geeft dat ik waarde-loos ben, omdat ik niet weet hoe ik hierop moet reageren. Elke poging die ik zal doen om het op te lossen zal het alleen maar erger maken.’

Gedachtevormen hebben een plek in mijn hoofd. Mijn hoofd voelt soms als een kamer waar gedachtes een fysieke plek in hebben. Dit betekent ook dat gedachtes een plek hebben ten opzichte van elkaar, dat ze ver uit elkaar kunnen liggen, maar ook tegen elkaar aan kunnen komen. Hoe twee of meerdere gedachtes ten opzichte van elkaar in mijn hoofd liggen bepaalt de manier waarop ze met elkaar een interactie aangaan en zo nieuwe gedachtes vormen. Dit maakt dat een ‘gedachtevorm’ een soort profiel heeft dat ik in één keer kan herkennen. Zoals je een smaak kunt herkennen. Ookal ken je de smaak niet of kun je deze niet gelijk plaatsen, je ervaart deze in één keer.

Denken in woorden, is voor mij weer een volledig andere manier van denken. Een manier van denken die ik gebruik om bijvoorbeeld te redeneren of te schrijven. Of op een moment zoals deze wanneer ik tegen mezelf praat. Dit begint als een interne conversatie, maar na verloop van tijd veranderd dit in hard op tegen mezelf praten. Dit gebeurt vaak zonder dat ik dat door heb, meestal schrik ik dan ook plotseling van het horen van mijn eigen stem. Doordat dit zo’n duidelijke manier van denken is komt er vaak in naar voren hoe verstoort mijn denken is.’

Ik schrok. Die laatste zin had ik hardop gezegd, met als gevolg dat ik weer even buiten mijn hoofd in het park op een bankje zat. Meestal, als zoiets gebeurt of als ik het voel aankomen doe ik mijn oortjes in, dan denk ik dat mensen zullen denken dat ik aan de telefoon zit. Dat geeft mij dan genoeg rust om rustig door te gaan met tegen mezelf ratelen. Ik had geen oortjes bij

me en eerlijk gezegd vond ik het wel genoeg geweest in het park. Ik besloot naar huis te gaan.

We onderbreken deze tekst voor het volgende: In de volgende paragraaf zou er een erg smaakvol en geëngageerd stukje komen over het maken van een taal. Met leuke grapjes zoals een pen die verklaart dat het leven een vergissing is, echt 'high quality comedy'. Maar helaas was dat te langdradig, bevatte het te veel herhaling, ging het van koers af... maar goed. Hierbij een samenvatting van de punten die wel relevant waren. De tekst kan hierdoor wat opsommerig en onsaamenhangend overkomen.

Taal algemeen

(5)(6)

Woorden

Taal werkt in de meeste gevallen door een set van woorden. Woorden kunnen van alles zijn: gesproken, geschreven, getekend, gebaard enzovoort. Woorden bestaan dus niet in een vacuüm, ze bestaan in een medium. Bijvoorbeeld een lijst van alle klanken die een mens met zijn mond kan maken, vertelt je haast niks over hoe een taal klinkt of werkt. Evengoed zal een lijst van alle soorten schriften geen soelaas bieden. ⁽³²⁾⁽³⁹⁾⁽⁴⁰⁾⁽⁴¹⁾⁽⁴²⁾ (45)

Wat belangrijk is om te beseffen is dat taal iets is wat zijn oorsprong vindt in de belevingswereld. Taal is niet iets wat in eerste instantie is bedacht, maar is ontstaan uit een interactie met een extern milieu. Een milieu waarin objecten en individuen bestonden. Het is een vorm van communicatie. Het feit dat er onomatopoeën bestaan geeft al aan dat er weldegelijk geluiden zijn die we als taalgebruikers heel direct associëren met de wereld buiten taal.

Schrift

Letters / Caligrafie: iets wat ook veel invloed kan hebben op hoe we interpreteren wat we zien is hoe de letters, woorden en zinnen geschreven of geletterd zijn. De pagina-indeling, lettergrootte, font en met name het mixen van al deze technieken spelen daarbij een belangrijke rol. Dit kan worden doorgetrokken naar spreken en gebaren.

Stilte

Soms vergeten we dat tekens in eerste instantie vormen zijn. Zelfs al zien we tekens die we nog nooit gezien hebben, voelen

we een aura van betekenis. Het is haast niet mogelijk naar letters te kijken en ze als enkel objecten te zien. ⁽³⁷⁾⁽³⁹⁾⁽⁴⁰⁾⁽⁴¹⁾⁽⁴²⁾
“Maar goed dat waren woorden.”

Sintaks

Elk van deze woorden heeft een functie en een betekenis. Door de volgorde van de woorden ontstaat er een nieuwe betekenis. Woorden gaan door voor of na andere woorden te staan interacties aan met deze woorden. Dit noemen we ‘sintaks’. Sintaks is helemaal niet vanzelfsprekend, waarom sommige interacties tussen woorden bestaan is moeilijk te bepalen. Om hier meer duidelijkheid in aan te brengen, zijn er woordsoorten bedacht. Dit zijn woorden die andere woorden en hun functies beschrijven.

In vrijwel elke taal is er sprake van woordsoorten. In het Nederlands zijn er om en na bij 28 woordsoorten. ⁽⁴⁶⁾⁽⁹⁾

Er zijn woorden die namen geven aan dingen of ideeën, de naamwoorden.

Er zijn woorden die acties beschrijven, ook wel werkwoorden.

Er zijn voorzetsels, die iets communiceren over hoe woorden zich tot elkaar ver houden.

En lidwoorden , die zijn gewoon raar.

Zo zijn er nog veel meer woorden. Wat het woord is, zegt niks over waar het in de zin kan staan.

Neem dit voorbeeld met de woorden: De, kast, grote, groen, is, op, het, dak.

De kast is op het dak

Het dak is groen

Het dak is op de kast

De grote kast

De groen kast is op het grote dak.

De dak groen op is het kast grote.

Wat maakt dat sommige van deze zinnen kloppen en andere nergens opslaan?

Ik snap het zelf ook niet.

En dan is er nog stilte. Niet alleen als ruimte tussen woorden, maar ook het wegvallen van een of meerdere communicaties. Dat kan verbaal zijn maar ook in lichaamstaal of in beeld en geluid. Soms communiceert dat nog veel meer.

Goed. Nu pakken we de draad weer op. We gaan verder op het moment dat het hoofdpersonage net klaar is met contempleren. Je zou kunnen stellen dat dit contempleren het hoofdpersonage niet heel veel heeft opgeleverd.

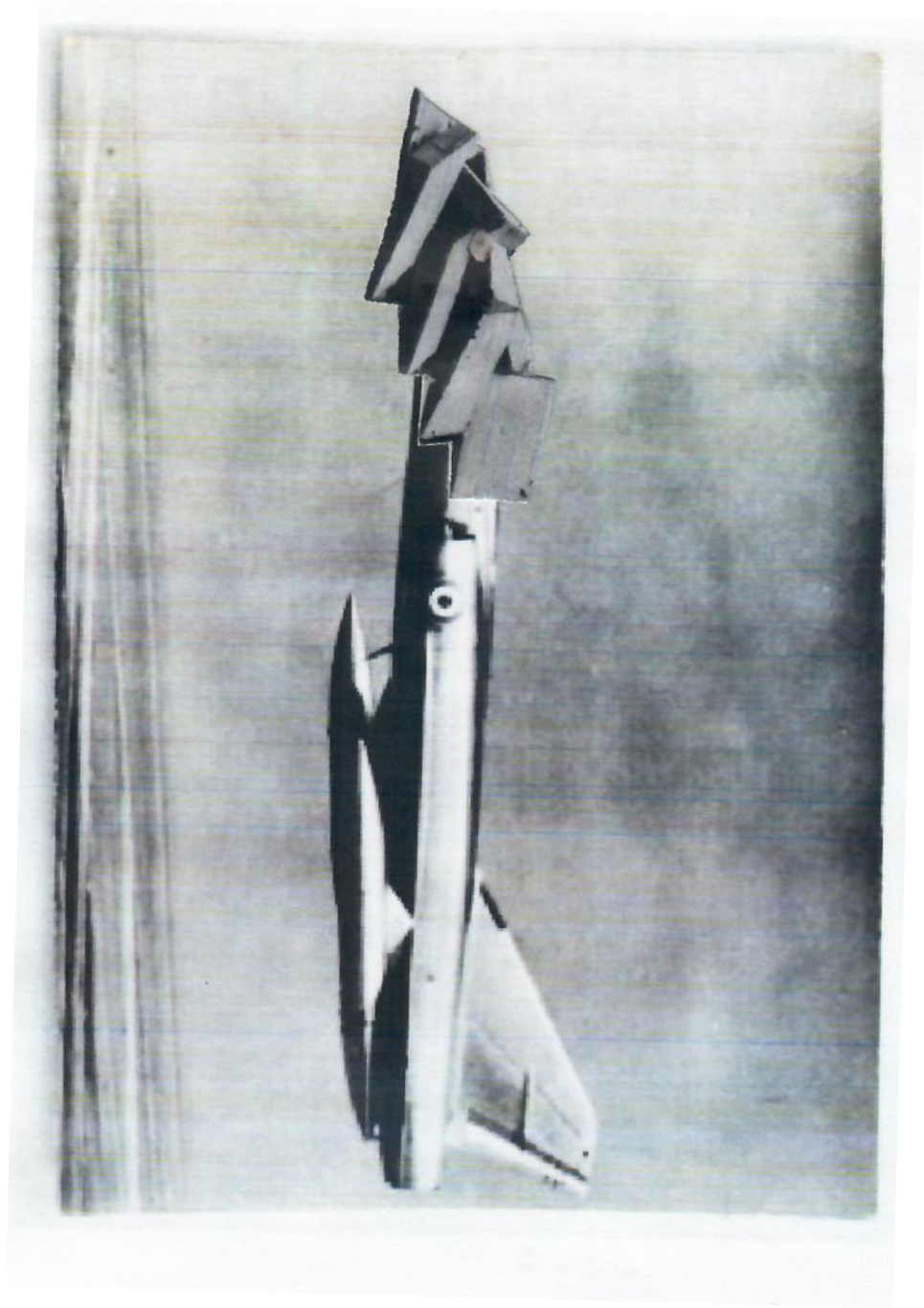
‘Er moet toch een manier zijn om de essentie van taal te achterhalen’. Terwijl ik dit dacht kreeg ik het gevoel dat er iets niet klopte aan die wens. Ik wendde mijn aandacht naar de klok en zag dat ik alweer twee weken binnen had gezeten. Toen ik op de kalender zag dat het middag was besloot ik dat het een dag was om naar buiten te gaan. Ik had geen plannen, maar dat was de haast normale gang van zaken. Ik had mijn eerste stap in de buitenlucht nog niet gezet of de vragen die mij eerder die maand hadden geplaagd sprongen mijn hoofd weer in: Hoe beïnvloedt taal onze waarneming? Beïnvloedt taal onze waarneming überhaupt? Waar zou dat aan af te leiden zijn?

De weg naar het antwoord

Terwijl ik over straat liep bedacht ik dat de stoep waarop ik liep het misschien wel helemaal niet zo fijn vond dat ik over hen heen liep. ‘Sorry stoep’ zei ik, dit durfde ik hardop te zeggen, omdat ik mijn oortjes van tafel had gepakt en die nu in mijn oren droeg. ‘Ach dat geeft niet’ zei de stoep. ‘Ik ben het wel gewend. Sterker nog, ik ben ervoor gemaakt. Vertel eens wat zit je te denken’ ‘Nou stoep’ antwoordde ik ‘ik vraag me af of taal mijn waarneming beïnvloedt en waar dat dan uit af te leiden zou zijn’. De stoep dacht even na ‘Volgens mij heb ik wel een idee hoe je dat zou kunnen benaderen’.

‘Oh’ zei ik. ‘Ja’, zei de stoep. ‘Het gaat om het volgende. Taal is een vorm van communicatie, nietwaar?’ ‘Nou, je moest eens weten wat voor een uitgebreide gesprekken ik daar over gehad heb’ zei ik tegen de stoep. ‘Is het je dan niet opgevallen’, hervatte de stoep ‘dat er heel veel soorten talen zijn en veel soorten manieren van communiceren.’ Ik moest dit beamen.

De stoep schraapte zijn tegels voor een wel doordachte uitleg: ‘Als er zo veel verschillende talen zijn, zijn er altijd vlakken waar deze talen overlappen en waar ze drastisch van elkaar verschillen. Geen enkele taal is dus allesomvattend. Twee bewijzen hiervoor zijn de volgende: Eén, het ontbreken van een taal die alle andere talen omvat. Als deze er wel was geweest zou je al die dichters niet zo horen zeuren dat “bla bla bla” niet in woorden is te vangen. En twee, het feit dat alle talen altijd kunnen worden uitgebreid. Als het zo zou zijn dat er een allesomvattende taal was zou er geen enkel nieuw woord kunnen worden gemaakt of bedacht. Dit kan duidelijk wel.’ ‘Oké? En dan wat?’ antwoordde ik, omdat ik niet helemaal begreep waar de stoep heen wilde met zijn betoog. ‘Als alle talen beperkt zijn, dan is elke gebruiker van taal beperkt door deze beperkingen; een beperking is een onmiskenbare vorm van beïnvloeding’ eindigde de stoep. Het hele verhaal viel me als een steen op het hoofd. Ik keek

naar de stoep, naar hoe de stoep was opgebouwd uit tegels en hoe elke tegel uit kleine korreltjes bestond. Hoe elk korreltje een eigen glinstering had en hoe elke glinstering ergens anders vandaan kwam. ‘Heb je daar een voorbeeld van,’ vroeg ik. ‘van zo’n beperking?’ vroeg ik de stoep.

‘Ja. Taal werkt met afgebakende categorieën. (16) Er zijn dingen die heel erg in het midden van zo’n categorie vallen en er zijn grensgevallen. Tussen groen en blauw zit turquoise en tussen paars en roze zit magenta. Wat zit er dan tussen paars en magenta, is het dan magenta-achtig paars? Paarsachtig magenta of paars of magenta? Waar zit de overgang tussen die dingen? Het antwoord is dat er helemaal geen overgangen zijn. Overgangen zijn een resultaat van de manier waarop we alles hebben ingedeeld met taal.’ ‘Dus het komt door hoe we dingen namen geven?’ vroeg ik. ‘Inderdaad antwoorden de stoep’. ‘Wat maakt jou dan een stoep?’ vroeg ik. ‘Wat maakt mij een stoep?’ ‘Je zei net dat je een stoep was en dat je ervoor gemaakt ben om overheen te lopen. Wat maakt dat je een stoep ben en geen straat of een muur of een vliegtuig?’ maar de stoep ging hier niet op in. ‘Ga anders naar de film,’ zei de stoep ‘je verdient het even om te ontspannen’.

Ik had de hele weg naar de grond lopen staren en het was me niet opgevallen dat de stoep me naar een klein bioscoopje had geleid. Het was een grijs gebouwtje, weg gepropt tussen grote nieuwbouwtorens. Bij de deur hing een groot en verwarrend uitzijnde poster. ‘Het geheim van het op geloste raadsel’ stond er in een font dat ik niet eerder had gezien, maar zich perfect leende voor de titel. De film leek me wel wat, dus ik liep naar binnen om een kaartje te kopen. Achter het loket stond een donkere gedaante in een lang gewaad die me met een ruisachtige stem de juiste zaal wees. Het was een klein zaaltje helemaal achter in de bioscoop. Het rook er naar tapijt en de stoelen waren doorgezeten. Ik was de enige. Het licht ging uit en het scherm lichtte op.

Op het scherm verscheen een verfromfaaide geleerde. ‘Dit is een film over aannames’ sprak de geleerde die iets weg had van Orson Welles. ⁽²¹⁾ ‘Aannames van de verdwaalde ziel, het zicht vertroebelt door theoretische gedachtes. Een aanname is één of meerdere stukken informatie, die zonder al te veel verificatie worden aangenomen door de interpretator van een gegeven communicatie. Neemt u dat maar gewoon van mij aan.’ Een groot intro scherm vulde het beeld en een voortitel startte.

Het geheim van het opgeloste raadsel

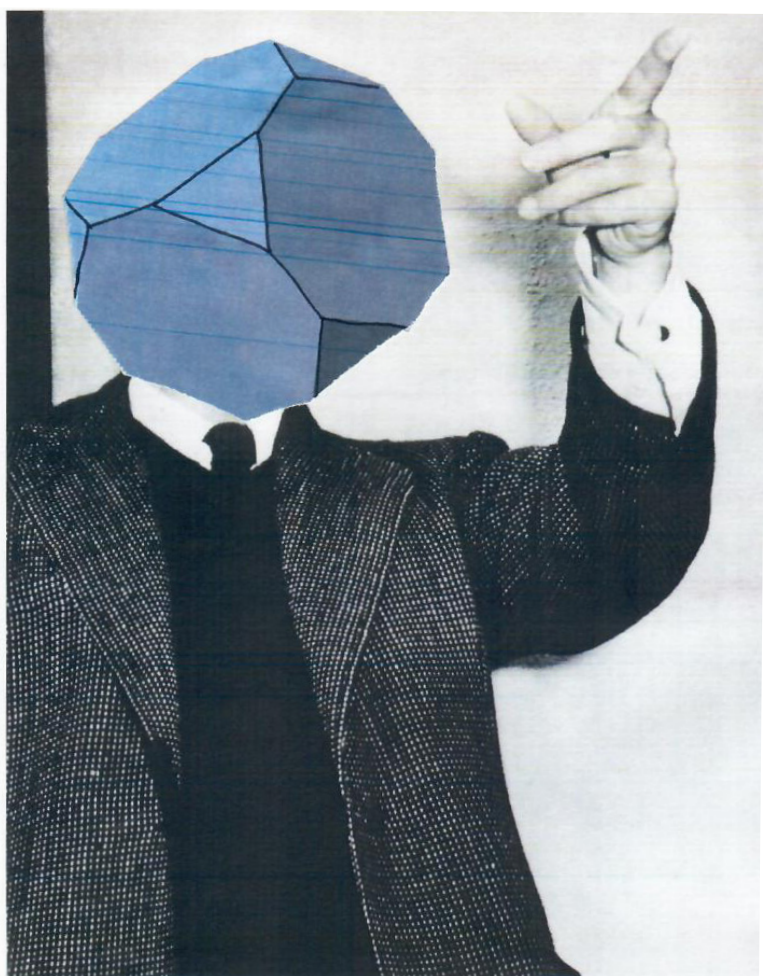
Mr. niet geïnteresseerd..... Regie
Mvr . Loof,.....hutjes, Loofhutjes.....acteur (18)
De heer star ter been.....gaffer
Juf doof.....geluid
En
Klaas.....producent

De camera zoomde uit vanaf een punt in de verte, waarbij het een onwaarschijnlijk schoon landschap onthulde van bergen, bossen, meren en een verscheidenheid aan wilde dieren. Helemaal uitgezoomd kwam er een balkon in beeld, schijnbaar van een oud jacht kasteel. De geleerde verscheen weer en vervolgde haar verhaal ‘Om een aanname te kunnen doen moeten we eerst in staat zijn een bepaalde mate van informatie in ons op te nemen. Over de jaren heen is gebleken dat het nogal lastig is alles in een keer in ons op te nemen, daarom is men gebruik gaan maken van wat ik ‘de quantisering van de waarneembare werkelijkheid’ ⁽²³⁾⁽²⁴⁾⁽²⁵⁾⁽²⁶⁾⁽²⁹⁾ ben gaan noemen. ⁽³¹⁾ Dit proces wordt ook wel categorisering genoemd. Hierbij wordt het geheel van de waarneembare werkelijkheid in steeds kleinere en kleinere stukjes (categorieën) verdeeld. Zodat op ten duur elk stukje individueel of gezamenlijk kan worden behandeld. Een ander voordeel hiervan is dat bij het benoemen van één bepaald ding, diens onderdelen in de vorm van connotatie ‘ook’ meeklinken in de gedachte van de ontvanger. Er kunnen tevens connecties worden gelegd tussen heel verschillende onderwerpen, doordat verschillende stukjes dezelfde namen dragen of in hetzelfde groepje dingen past.’ De geleerde was tijdens het praten een andere ruimte in gelopen en te zien was nu dat in het kasteel een grote zaal vol met net geklede figuren zat. Allemaal waren het duidelijk ook geleerde. De geleerde die aan het vertellen was ging achter een bureau staan dat vol lag met attributen en pakte twee objecten op. ‘Neem deze twee bladen, beiden dragen

ze dezelfde naam en beiden delen ze een aantal kenmerken. Ze zijn elk groen, elk dun in één dementie en wijd in de andere twee. Ze bevatten beide plantaardig materiaal net als dit derde blad. Ze wees met haar vinger naar een ander blad dat nog op de tafel lag. Echter deze bladen zijn zeer verschillend en dat zult u ook wel gezien hebben. De eerste is een blad van een boom, de tweede een blad papier en de derde is een lasagne blad. Drie heel verschillende objecten uit drie heel verschillende milieus. Met drie heel verschillende toepassingen. Dit is dan ook het probleem van categoriseren, er zal altijd een mate van overlap en onduidelijkheid zijn in het gebruik van woorden; het is precies deze onduidelijkheid die de achilleshiel van de taal is.’

‘Er is nog een probleem, namelijk logica. Logica is de manier waarop we de waarneembare werkelijkheid begrijpen. Maar het gevaar van logica is dat het uiteindelijk allemaal gebaseerd is op aannames. Logica is gebaseerd op wat we ervaren van de wereld, of dat nu via onze zintuigen of via meetapparatuur is. Uit deze waarnemingen leren we op een goed moment zo gezegde regels. Wat is de manier waarop de wereld zich gedraagt? Bij honderd graden Celsius kookt water, elke ochtend komt de zon op en op maandag is er vers gebak bij bakker Diederik. De wetenschap poogt deze waarneming zo objectief mogelijk te doen. Dit door experimenten in gecontroleerde milieus, herhaald door de tijd en verschillende individuen om zo de kans op onwaarschijnlijkheid te verkleinen. Uiteindelijk zijn we gebonden aan onze subjectieve waarneming. Echt zeker kunnen we het nooit weten. In de meeste gevallen is dat ook niet nodig, zolang het maar functioneert.

Er is dus geen rigide structuur binnen noch buiten taal die als een soort waarheiddetector (38) fungeert. Sterker nog woorden zoals ‘waarheid’ zijn producten van een interne logica (15)(30) binnen taal. Dit betekent dus dat er kan worden gelogen, maar ook dat er verklaringen, vragen, etc. kunnen worden gevormd die in feiten geen contact hebben met ‘de wereld buiten taal.’ Daarbij

komt nog dat de drie statements: Bij honderd graden Celsius kookt water, elke ochtend komt de zon op en op maandag is er vers gebak bij Bakker Diederik. Om waar te kunnen zijn, nogal afhankelijk zijn van de manier waarop ze geformuleerd zijn. Weet iedereen wel wat wordt bedoeld met honderd graden Celsius, de zon komt helemaal niet op, maar het is de aarde die draait en eigenlijk is Bakker Diederik een autoverhuurbedrijf.

Er verscheen een kopje in beeld. ‘Leugens of onwaarheden?’. Ik merkte op dat het vraagteken een commentaar was op de manier waarop zinnen van betekenis kunnen veranderen door kleine nuances toe te voegen. Wat in dit geval een vraag opleverde die er van uitging dat het om leugens ging of om onwaarheden. Terwijl het in werkelijkheid natuurlijk om de vraag ging of dat wel een adequate titel was voor het komende deel van de film.

‘Ik geloof niet dat het klopt wat u zegt.’ klonk er plots uit de zaal. De camera draaide en een van de geleerde figuren was opgestaan. Een parallellogram in een hele serieuze mantel wees woevend naar het bureau waar achter de vertellende geleerde stond. ‘U denkt misschien dat wij van gisteren zijn, maar wat u daar heeft zijn geen bladeren.’ Vanuit de hele zaal klonk geroezemoes. Het vierzijdige figuur waar van de tegenovergelegen zijdes evenwijdig liepen stond op en liep naar het bureau. Zijn mantel wapperde met een flair van arrogantie. Bij het bureau gekomen duwde hij de geleerde opzij en hief de drie, wat voorheen nog gewoon, bladen waren ver boven zich. ‘Dit zijn namaak objecten verklaarde het parallellogram. Ze zijn van plastic.’

Alhoewel niet voorspelbaar vond ik de plot twist niet heel sterk. Het voelde alsof de regisseur ter plaatse het verhaal had willen opleuken door de drie bladen die voorheen nog gewoon drie bladen waren te veranderen in spreekwoordelijke afgietsels van hen eerdere zijn. Aan de reacties van de geleerde figuren in de film moest het lijken alsof het heel knap en bijzonder was geweest van het vierkante vlak.

‘Maar ik heb niet gelogen,’ sprak de geleerde die zo veel van vertellen hield dat ze bedacht had een film te maken waarin ze dat lekker veel mocht doen. ‘ik wist namelijk niet dat die bladen nep waren. Een leugen is namelijk het met opzet vertellen van een onwaarheid. Meegerekend dat het per definitie een persoonlijke/subjectieve onwaarheid is, aangezien waarheid zelf een logica is binnen taal. Waardoor leugens zelf ook alleen maar in de taal bestaan. En dat hebt u beredeneerd aan de hand van logica die u zojuist heeft verklaard tot een systeem wat niet foutloos is.’ zei het parallellogram cynisch.

Ik moest toegeven dat ik daar de ironie wel van in zag. Terwijl ik begon te vermoeden dat de filmmaker waarschijnlijk hiermee de kwestie van ‘sarcasme cynisme en ironie’ als middel binnen taal wilde aanzetten in de hoofden van de kijkers van zijn film. Ik moest toegeven dat dat best knap was.

‘Oké, maar dat is niet waar ik het over wil hebben,’ zei de in middels beteuterde verteller. ‘Dat maakt niet uit.’ sprak het parallellogram, ‘waar we het net over hadden is een heel fundamenteel onderdeel van dit vraagstuk, dat kunt u niet zo aan de kant schuiven.’ ‘Krijg de pestpleuris’ zei de op haar tenen getrapte verteller die op een grote rode knop had gerukt met daarop de tekst ‘plot device’ waarna ze was weggelopen.

In het midden van de zaal verscheen iets ondefinieerbaars en alle geleerde begonnen zich zonder goede reden opeens te bekommeren over wat het was dat nu hun onverdeelde aandacht had.

‘Het is een raadsel’ schreeuwende een figuur in de vorm van een zaag uit. ‘Maar natuurlijk’ zei het parallellogram ‘dat kan niet anders.’

‘Moet het dan nu niet stoppen met een raadsel zijn als het een raadsel was.’ vroeg het zaagvormig figuur.

‘Hoezo’ vroeg het parallellogram.

‘Nou ik ga er vanuit dat wat het was, een raadsel was? Maar dat als het een raadsel was, wat het was en we weten wat het is. Namelijk een raadsel. Betekend dat dan niet dat het geen raadsel meer is, omdat we weten wat het is?’

‘Dat vind ik wel een hele oppervlakkige aanname.’ antwoordde het parallellogram.

‘Amai’ riep een torus uit de zaal. ‘Het raadsel is dus in werkelijkheid een paradox’. ‘Een paradox?’ riep het parallellogram die intussen de gespreksleider was geworden. ‘Ja een paradox’.

De torus sprak.

‘Een Paradox is een schijnbare tegenstelling. In het echt bestaan er geen paradoxen. Dingen bestaan wel of niet. In een paradox wordt er een interne logica geïntroduceerd. Vaak bestaand uit twee delen informatie die op basis van aannames verwacht worden beiden te kloppen. Die elkaar tegelijkertijd tegenspreken. Deze interne tegenstrijdigheid is haast altijd op te heffen door een beter formulering of na de ontmaskering van een redenering fout, waarna de paradox verdwijnt. Een paradox is een probleem in taal en ideeën. Niet in de werkelijkheid.’

‘Daarom hebben we er ook zo veel moeite mee, het zit vast in de woorden die we denken en de gedachtes die we spreken.’ Hervatte het parallellogram.

‘Dat slaat nergens op!’ riep een wel heel geleerd uitzierend stofje.

‘U zegt net dat het een raadsel is.’

‘Ja dus?’

‘Als het een raadsel is kan het niet plots een paradox worden. Dat voelt heel tegenstrijdig. Het zou logischer zijn het een paradox te noemen en dat, dat dan geheim te houden, zodat het een raadsel is.’ ‘U zit ons te bedriegen.’ Snauwde een icosahedron.

Achter mij in de bioscoopzaal begonnen de stoelen hard te lachen. Ik snapte de grap niet volgens mij.

‘Maar dan is het dus een geheim en geen paradox.’ reageerde het vermoedelijk wel heel geleerde stofje. ‘Denk eens na, een geheim is iets van de taal, maar is een geheim niet eerder iets sociaals?’

‘Hoe kunnen we nu een definitie gebruiken als we van mening verschillen over wat de woorden betekenen die we gebruiken om die definitie vast te stellen.’ klonk er uit de zaal en twee geleerden stonden op en liepen met hun handen in het haar de kamer uit.

‘Moeten we niet gewoon kijken naar wat het nu werkelijk is?’ sprak paperklipvormig pannenkoekje.

‘Zijn we er niet vanuit gegaan dat het raadsel is opgelost en dus dat het geheim daar buiten van toepassing is.’ ‘Wat als het een leugen is.’ riep een vierdimensionale bol.

‘Een leugen?’ schrok het parallellogram.

‘Ja, wat als het raadsel nog niet is opgelost en dat het nog steeds een geheim is.’ zei een lijntje.

Er viel gemompel over de kamer. Aan het einde veegde iedereen de gemompel als stof van hun kleren. Behalve het stofje die zichzelf per ongeluk wegveegde.

‘Dus wat is het raadsel?’ vroeg het parallellogram dat hysterisch begon te raken.

‘Misschien was dit wel het raadsel en was het geheim het gene dat we hebben opgelost.’

‘Dat klinkt wel heel paradoxaal.’ riep het figuur in de vorm van een zaag.

‘Oh ja, maar dan zijn we er dus, dan zijn we rond.’ riep het parallellogram uit.

Iedereen knikte tevreden en het ondefinieerbare ding verdween in het niets net zo plots als het was verschenen.

Het beeld bevroor en in grote letters verscheen er. Wordt vervolgd, vraagteken. Op het scherm. ⁽²¹⁾(33)

Terug naar de kinderboerderij

Vol enthousiasme en inzichten rende ik de bioscoop uit terug naar de kinderboerderij om aan het ezeltje te vertellen over wat ik allemaal had geleerd. Toen ik bij de boerderij kwam kon ik het ezeltje nergens vinden. Ik sprak een vrijwilliger aan om te vragen of het ezeltje binnen stond. Maar de jongen keek me aan en zei dat ze hier helemaal nooit een ezeltje hadden gehad. ‘Dat is wel een heel flauw en voorspelbaar einde’ dacht ik bij mezelf en plots bedacht ik dat dit een plottwist moest zijn, dus pakte ik het verhaal beet en haalde de kink eruit als of het een tuinslang was. En ‘hoepsika’ daar was het ezeltje weer. Ik rende naar haar toe en begon uitvoerig te vertellen met veel handgebaren en grote gezichten.

Toen ik klaar was knikte ze ‘Ja, dus nu de vraag of we terug kunnen naar de waarneming zelf, toch?’ ‘Oh ja,’ ik was het al bijna weer vergeten. ‘maar hoe had je dat dan in gedachte?’ vroeg ik. Nou daar wist ze wel wat op.

In gesprek bij het Amonnepon praatprogramma

‘En welkom terug bij ons programma, vanavond is bij ons te gast: schilder Zdzisław Beksiński. In wat belooft een zeer interessante avond te worden.’

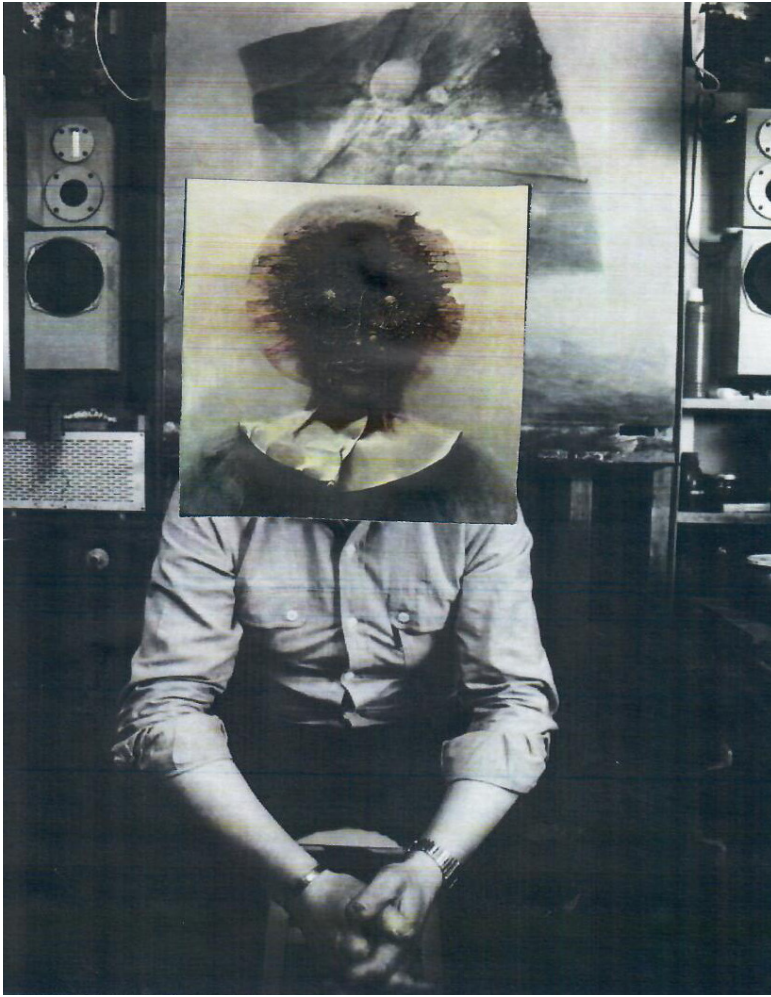
‘Dames en heren, hier is Amonnepon’

Het studiopubliek barste uit in applaus en op het studio toneel verscheen een net geklede Amonnepon. ‘Ik weet niet hoe het met jullie zit, maar ik heb me ten eerste op deze uitzending verheugd. Vanavond kijken we namelijk naar het vraagstuk: Hoe kunnen we terugkomen bij de waarneming zelf? ⁽¹⁷⁾ Onze gast is niemand minder dan Zdzisław Beksiński de Poolse schilder en fotograaf voornamelijk bekend van zijn surrealistische, fantastische en vaak lugubere schilderijen. Bezaaid met geladen symbolen. Zdzislaw welkom.’⁽²⁾⁽³⁾⁽⁴⁾

‘Ik moet zeggen dat ik dat vaker hoor van dat lugubere, maar ik zie mijn schilderijen niet in dat licht, noch als iets fantasie-achtigs. Ik berust me simpelweg op bepaalde stijlen, manieren van waarnemen en daar komen zulke beelden uit voort.’

‘Denkt u dat dat de taak van een kunstenaar is? Een eeuwige dwaler noemde Edward Stachura dat. Hij zei ‘de weg is het best geleerd met benen’ ‘iemand moet gaan en verdwalen om de weg weg te kunnen terugvinden. Hoe weet een kunstenaar dat hij kunst maakt?’

‘Nou, om te beginnen vind ik dat woord ‘kunstenaar’ maar niks. Naast het feit dat het ontzettend lastig is om zoiets te weten. Naar mijn mening is elke schilder de eerste die ziet waar zijn werk is mislukt, voordat iemand anders dat doet. De visie in het initiële stadium van het creëren van een schilderij is natuurlijk altijd onmogelijk te realiseren, omdat het talent altijd tekort schiet als het aankomt op het realiseren van de fantasie. De toeschouwer kan niet zien wat de schilder had

willen maken. Zij zien alleen het uiteindelijke werk. Maar een schilder ziet zijn ongelukjes en fouten gemaakt op het doek. En die fouten plagen de schilder, vaak op zeer onprettige manieren. Zo erg soms dat deze zijn werk niet eens wil tonen.'

'Toch om nog even terug te komen op uw schilderijen, ze worden vaak gezien als gevuld met angst, wat is uw grootste angst?'

'Sterven natuurlijk, doodsangst is de grootste angst van alle. Naast die zijn alle andere secundair.'

'Is het dan niet mogelijk om die angst in uw werk terug te zien?'

'Oh god nee, kunst zou enkel esthetisch moeten worden gelezen. Ik wijs elke vorm van inhoud af binnen mijn werk. Interpretatie is simpelweg onmogelijk van uit de ander. Onbescheiden gezegd zijn schilderijen er naar mijn mening alleen om bewonderd, overdacht of enkel beschouwd te worden. Zoals bijvoorbeeld overduidelijk is bij landschappen of elk ander ding wat we bewonderen zonder ons af te vragen wat het nu 'werkelijk betekend.'

'Dus u schildert alleen voor uzelf, niet voor de toeschouwer?'

'Niet echt. Stel ik was de laatste overlever van een nucleaire Holocaust, eenzaam levend op een eiland met een doos vol schilderspullen en een ezel. Dan zou ik niet schilderen, nee.'

'Maar wat zou u dan zeggen over de emotie die in uw schilderijen zit, wat hetgeen is dat u wel probeert over te dragen?'

'Mijn ideaal is die specifieke soort plechtigheid, als u begrijpt wat ik bedoel. Het is het soort emotie dat we horen in de finale van grote neoromantische symfonische stukken. Het is haast niet te beschrijven wat er gebeurt in de finale van de achtste symfonie van Mahler.'

'Dus u heeft helemaal niets te zeggen met uw werk?'

‘Exact ja, ik heb geen boodschap, niets. Als ik iets te zeggen zou hebben zou ik dat in een ander medium doen. Dan zou ik het wel opschrijven of vertellen. Kunst is daar niet het juiste medium voor. Maar ik kan natuurlijk niet ontkennen dat er een deel van mezelf in het werk wordt weerspiegeld, ik ben de maker het is mijn lens.’

‘En de symboliek in uw werk daarvan kunt u toch niet ontkennen dat u er iets mee wil zeggen? Kruizen, gasmaskers, poorten, verminkte en verrotte lichamen.’

‘U bent alleen maar bezig betekenis in associaties en herkenning te vinden. Laat het eens los en kijk naar wat er te zien is. Laat het toe; misschien zie je dan nog wel meer dan je had verwacht. Misschien is het dan al genoeg.’

‘Zdzisław bedankt voor deze inzichten. Ik dank u zeer voor dit gesprek. Het studiopubliek begon weer te klappen.’

‘We komen zo bij u terug met de nabespreking van het Amonnepon praatprogramma. Na deze korte boodschap van onze sponsor.’

‘Graag tot zo.’

Life's Essentials

Heeft u er ook genoeg van dat u niet begrijpt wat de dingen zijn?

Wij van 'Life's Essentials' introduceren de 'Essentiometer'.

Een revolutionair product dat na installatie gemakkelijk gebruikt kan worden om de ware essentie van onze omgeving te ontmaskeren.

Heeft u zich altijd al afgevraagd wat brood nu werkelijk is. Of een beker. Of een tafel. Of zelf het woord 'onwelvoeglijk'.

Richt de interpretatie antenne simpelweg richting hetgeen wat u wilt begrijpen en de Essentiometer geeft een duidelijk en te bevatten antwoord.

Haal de Essentiometer nu in een winkel bij u in de buurt.

Disclaimer: het volledige concept van essentie is bullshit. Geen van de antwoorden die ons product levert staat in contact met de werkelijkheid.

De nabespreking van het Amonnepon praatprogramma

(10)(11)(27)(28)

De nabespreking van het Amonnepon praatprogramma met Amonnepon en het ezeltje van de kinderboerderij.

‘En welkom terug, dat was weer een interessante uitzending niet waar.’

‘Zeer zeker, een hele hoop gebabbel en gestamel, wat maak jij van al deze prietpraal?’

‘Nou ik vond dat er wel interessante punten tussen zaten. Al waren sommige antwoorden nogal cryptisch.’

‘Ja, die kunstenaars en filosofen zijn vreemde snuiterts. Die leven duidelijk nog in het verleden.’

‘Zeg dat wel ja. Maar dat heb je soms. Dan zitten denkers zo erg in hun eigen domein. Dat ze door hun eigen gedachtes niet meer zien wat ze overslaan.’

‘Dat zet je toch aan het denken over wat we zelf wellicht over het hoofd zien.’

‘Ja het is allemaal maar wat met die taal hé. We begonnen deze zoektocht te kijken naar taal en hoe taal ons de mogelijkheid geeft te kijken en te denken over de wereld om ons heen, maar ook hoe taal ons in feite ook belemmert bij het waarnemen van deze wereld. Om terug te komen op de vraag: hoe we terug zouden kunnen komen bij de waarneming zelf, vond ik dat de punten die Beksinski maakte, hoewel wat stellig, zeker wel belangrijk zijn om naar te kijken. Hij beschouwd zijn werk hoe associatierijk dan ook, puur als iets om passief, haast meditatief naar te kijken en op ons te laten inwerken, zonder te zoeken naar achterliggende symboliek en bedoeling.’

‘We hebben natuurlijk te maken met de dood van de auteur. Dus wat hij zegt over zijn werk is niet van belang voor ons, voor als we naar zijn werk willen kijken. Ik laat me niet zeggen wat ik moet denken.’

‘Ja dat klopt, maar dat vind ik geen reden om niet te luisteren naar wat hij te zeggen heeft. Hij snijdt namelijk een aantal zeer interessante punten aan over verschillende manieren van kijken. En ik denk dat zijn werk een ontzettend goed voorbeeld is voor wat hij probeert uit te leggen. Daarbij, je hoeft niet aan te nemen wat hij over zijn werk zegt. Zie het als een mentale oefening van perspectieven in nemen.’

‘Wow, dat klinkt zo intellectueel daar moet ik wel naar luisteren.’

‘Misschien wel het meest overduidelijkste punt wat hij probeert te maken is dat we moeten stoppen betekenis te zoeken in kunst. En dan met name zijn kunst. Dat kunst iets moet zijn waar we enkel door een esthetische bril naar moeten kijken. Dat vind ik geen juiste benadering van dit vraagstuk, maar ik denk zeker wel dat het goed is om op zo’n manier naar de dingen om ons heen te kunnen kijken. Om zo even uit te kunnen zoomen uit deze met betekenis gevulde wereld van ons. Dus niet als alternatief, maar als een scoop die we erbij nemen. Betekenis is namelijk helemaal niet inherent aan de wereld. Betekenis en bedoeling zijn ontstaan uit de mens en uit de taal, maar soms is het goed om ‘de dingen te zien voor wat ze zijn’. Het is natuurlijk niet mogelijk te zien wat ze echt zijn, maar we kunnen op zijn minst een poging doen het ‘bedoelingsdenken’ even los te laten.’

‘Zijn we niet gebonden aan taal op zo’n manier, die het niet meer mogelijk maakt de dingen om ons heen los te zien van de betekenissen en namen die we eraan hebben gegeven.’

‘Misschien wel, maar ik denk dat er zeker wel momenten zijn dat we naar dingen kijken zonder dat we er ‘bedoeling’ achter zoeken. Neem bijvoorbeeld kattenfilmpjes. Inmiddels al wat in populariteit afgenomen, maar nog altijd zeer hype.’

‘Wat!’

‘Katten filmpjes, gewoon katten die in dozen kruipen van dingen springen en meestal iets ‘opfokken’.’

‘Ja, nee, dat snap ik wel hoor en zo, maar eh. ‘Zeer hype?’

‘Ga je dit nu echt doen?’

‘Oké, laat maar.’

‘Goed waar was ik, juist ja. Stel je kijkt een filmpje genaamd ‘CHONKY Cats Are The Best’ ga je je dan afvragen wat de betekenis is achter deze video. Waarom iemand het heeft gefilmd, waarom de katten wel of niet doen wat ze doen. Wat allemaal dingen zijn die je je kunt afvragen, maar de kans is groter dat je gewoon aan het genieten gaat. Sterker nog, stel je bent zo zuur om jezelf, of nog erger een ander, al deze en meer vragen te stellen. Dan wordt er vanuit gegaan dat al deze vragen gesteld kunnen worden en een antwoord hebben. Wat waarschijnlijker is, is dat je het bestaan van de video voor lief neemt en er op een directe manier van aan het genieten bent. Ik kijk altijd mee over de schouders van de kinderen, gevuld met fascinatie en vreugde, naar dat soort nutteloze filmpjes.’

‘Dus wat je bedoeld is ‘het is er en je kijkt er naar’ en verder niet zo veel, zoals het idee van ‘Dasein’.’(34)(35)(38)

‘Inderdaad, soms mag het daar gewoon bij blijven. Wellicht doordat Beksinski’s schilderijen zo overweldigend zijn met krachtige beelden die ons aan zoveel doen denken. Dat we opzoek zijn naar houvast, naar een waarom, naar een context en een manier om zoiets groots te plaatsen. Haast uit paniek en onmacht.’

‘Het klinkt alsof je daar ervaring mee hebt. Het klinkt ook een beetje als het sublieme.’

‘Ja dat klopt wel, al hou ik helemaal niet van die term ‘het sublieme’ het is net zo’n soort woord als ‘Natuur’ ‘Gezond’ ‘Kunst’ woorden die zoveel betekenen dat het onduidelijk is wat ze betekenen en het maar beter is om ze niet te veel te gebruiken. Laat staan om ze centraal te stellen in grote maatschappelijke vraagstukken.’

‘Tja daar zeg je wat. Wat een geluk dat niemand dat doet dan ook. Oké, maar zegt Beksiński niet dat zijn werk geen betekenis heeft omdat interpretatie onmogelijk is, het klinkt alsof hij niet geloofd in een verhouding tussen de maker, het werk en de toeschouwer.’

‘Nee, want hij geeft aan dat hij wel degelijk opzoek is naar contact met de toeschouwer, maar dat dat door de tussenkomst van verschillende ‘vertalingsniveaus’ wordt verhinderd. Eerst de vertaling van het idee naar het schilderij en dan de vertaling van het schilderij naar het hoofd van de toeschouwer. Iets wat Marsel Duchamp bespreekt in zijn tekst ‘the creative act’. Beksiński geeft aan dat hij niet zou schilderen als er niemand zou zijn om te kijken. Volgens mij gaat het hem weldegelijk om die interactie. Alleen benaderd hij het probleem anders. In plaats van een onmogelijk te communiceren boodschap over te proberen brengen. Presenteert hij een ervaring zonder betekenis. Hij geeft zelf aan dat als hij iets te melden had hij dat wel zou opschrijven.’

‘Best grappig eigenlijk dat hij meent dat door vertaling de boodschap verloren gaat terwijl het hiervoor staande interview vanuit het Pools naar het Engels naar het Nederlands is vertaald en vervolgens in een nieuwe context is geplaatst.’

‘Sterker nog de toeschouwer van deze tekst heeft waarschijnlijk niet eens door gehad dat waar deze meende betekenis te vinden op de pagina, enkel zwarte lijntjes vond. De toeschouwer zag daar alleen dwars door heen en zag alleen de tekst.’

‘Maar dan denk ik wel dat we een soort van antwoord hebben gevonden, toch?’

‘Op de vraag hoe we terug kunnen komen bij de waarneming zelf?’

‘Ja?’

‘Niet helemaal natuurlijk, maar op zich, redelijk. De wereld is er nu eenmaal. Probeer niet achter alles iets te zoeken. Leer ook te genieten van de dingen op zich. Ook als ze eng en overweldigend zijn. Om dit te bespreken wil ik nog even de tekst ‘Against Intrepretation’ van Susan Sontag aan halen.’

“Het heden is een tijd waarin het project genaamd interpretatie grotendeels reactionair en verstikkend is. (...) In een cultuur waarvan het reeds klassieke dilemma van de hypertrofie van het intellect ten koste gaat van de energie en het sensuele vermogens, is interpretatie de wraak van het intellect op kunst. Nog erger zelfs. Het is de wraak van het intellect op de wereld. Interpreteren is verarming, de wereld uitputten - om een schaduwwereld van ‘betekenis’ te creëren.(...) Echte kunst kan ons zenuwachtig maken. Door het kunstwerk terug te brengen tot zijn inhoud en dat vervolgens te interpreteren, temt men het kunstwerk. Interpretatie maakt kunst beheersbaar, comfortabel.(...) Maar het moet worden opgemerkt dat interpretatie niet alleen het compliment is dat middelmatigheid betaalt aan genialiteit. Het is inderdaad de moderne manier om iets te begrijpen, en wordt toegepast op werken van elke kwaliteit.

Uit (1) against interpretation kopje 4 en 5.

‘Wat Susan hier stelt vind ik zeer adequaat, maar ik vind het zelf wel nodig aan te geven dat interpretatie als middel op zich niet iets is waar we op neer moeten kijken. Uiteindelijk kan de mens niets anders doen dan ‘de illusie van contact’ in stand proberen te houden. Daar is niks mis mee. Sterker nog, we doen haast niets anders. Echter ben ik van mening dat het belangrijk is stil te staan bij de mogelijkheid interpretatie en betekenis te imiteren. Vooral als we er in door dreigen te slaan is het goed om een stap terug te kunnen zetten en het van een afstand opnieuw te bekijken. Niet omdat dat noodzakelijk is, maar

omdat ik zie dat de meesten die hier in doorslaan weldegelijk opzoek zijn naar een kern van waarde. Het is dus wel zo handig, dat als je de motivatie hebt om waarde in een werk of object te vinden, je niet vast loopt op wat je er zelf in wilt zien.

Een voorbeeld van wanneer we ons in de taal verliezen is, als de definitie van een object belangrijker wordt gevonden dan het object zelf. Wanneer is iets een tafel? Een vraag zoals deze kan de werkelijkheid volledig overschaduwen. De discussie kan helemaal ontsporen zodat zelfs de aarde een tafelblad wordt wanneer je er tafelpoten onder bevestigt. Terwijl het gesprek begon bij een bureautje dat slechts opzij kan gezet moest worden.'

“Het is altijd zo dat interpretatie van dit type duidt op ontevredenheid (bewust of onbewust) over het werk, een wens om het te vervangen door iets anders.

Interpretatie, gebaseerd op de hoogst dubieuze theorie dat een kunstwerk is samengesteld uit inhoudelijke items, is in strijd met de kunst. Het maakt van kunst een artikel voor gebruik, voor ordening in een mentaal schema van categorieën.”

Uit (1) against interpretation kopje 6.

‘Een wereld zonder betekenis is een enge en chaotische plek zonder houvast. We zijn er erg van gecharmeerd ons zelf te om ringen met de veiligheid van herkenbaarheid. Het onbekende is de grootste angst. Het onbekende is het onbenoemde. Belangrijk hierbij te onthouden is dat betekenis en bedoeling niet hetzelfde zijn als het begrijpen van een context. Het herkennen van dingen of ideeën is geen zonde of uiting van zwakte. Herkenning is zeker wel een vorm van contact met de ‘waarneembare werkelijkheid’ die ik zeer waardevol vind. Wat er vaak in werk gebeurt, of dat nu een tekst een film of een schilderij is, is dat er wordt gezocht naar een context buiten de direct geleverde context. Een manier van kijken die weldegelijk een meerwaarde voor de toeschouwer kan hebben, maar vergeten moet niet worden dat dit volledig bij de toeschouwer ligt en zich inherent niet in het werk bevindt. Een symbool is niet datgene wat het symboliseert.’

“Transparantie is de hoogste, meest bevrijdende waarde in de kunst - en in de kritiek van vandaag. Transparantie betekent het ervaren van de lichtheid van het ding op zichzelf, van de dingen die zijn zoals ze zijn. (...) Het moet een revolutionaire en creatieve stap zijn geweest om kunstwerken zo te ontwerpen dat ze op verschillende niveaus konden worden ervaren. Nu is dit niet meer het geval. Het versterkt het principe van redundantie, dat de voornaamste kwaal is van het moderne leven. (...) Wat nu belangrijk is, is om onze zintuigen te herstellen. We moeten weer leren meer te zien, meer te horen, meer te voelen. Onze taak is niet om de maximale hoeveelheid inhoud in een kunstwerk te vinden, laat staan om meer inhoud uit het werk te persen dan dat er al is. Het is onze taak om inhoud te verminderen, zodat we het überhaupt kunnen zien. (...) De functie van kritiek zou moeten zijn om te laten zien hoe het is wat het is, zelfs dat het is wat het is, in plaats van te laten zien wat het betekent.”

Uit (1) *against interpretation* kopje 9

‘Het is bijna ironisch hoe ik, een fictief ezeltje, een verhaal kan vertellen over interpretatie, contact en betekenis. Gelukkig is ironie een gedeelte van het probleem (47)(48) en is het dus niet hypocriet, wellicht

wat inconsequent. Maar als ik iets heb geleerd tijdens het bestaan in deze tekst is dat het soms niet uitmaakt en we overgeleverd zijn aan de onontkoombare mechanieken van de taal.'

‘Volgt er nu nog een conclusie?’

‘Conclusie: Wat is het toch allemaal een prachtige puinhoop.’

‘Nou, en met die woorden was het weer een hele gevulde uitzending. Heel erg bedankt voor het kijken en graag zie ik u weer in de volgende uitzending. We gaan dan in gesprek met Jan Klaassen over het belang van zand bij een goede nacht rust. Tot de volgende.’

Conclusie tekst

Taal is een van de vele manieren waarop we in contact staan met de wereld om ons heen. Echter kan het onze waarneming vertroebelen als we ons in taal verliezen en vergeten dat er ook nog een wereld buiten taal bestaat. Een wereld zonder betekenis. Net als zoveel dingen is taal imperfect en niet allesomvattend, in welke vorm dan ook. Dit heeft onder andere te maken met dat taal afhankelijk is van interpretatie. Interpretatie is een proces waarbij er betekenis wordt geëxtraheerd uit een omgeving, deze omgeving kan zowel intern als extern zijn. Door het subjectieve karakter van dit proces is het afhankelijk van een grote hoeveelheid factoren. Factoren die zoals eerder aangegeven heel erg kunnen verschillen per individu. Hierdoor is er veel ruimte voor verwarring en misverstanden. Elke taal heeft een eigen interne logica. Deze interne logica bepaald voor een groot deel hoe er naar de wereld gekeken wordt en hoe er over de wereld gedacht kan worden. Hierin kunnen we ons soms zo erg verliezen, dat we de taal gaan aanzien voor wat het representeert. Niet dat dat altijd even erg is. Door ons bewust te zijn van de beperkingen van taal geeft dat ons de mogelijkheid af en toe een stapje terug te zetten. Om als het ware even uit te zoomen en de wereld wellicht wat directer en meer zintuiglijk waar te nemen. Waardoor we toch weer dichterbij de wereld buiten taal in contact kunnen komen. ‘Maar ja, het is maar waar je genoeg mee neemt.’

Bronnen lijst.

- (1) Alt Shift ZZZ. (2020, 9 april). Alt Shift reads Against Interpretation by Susan Sontag (1964). YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=hyHAE-qrmr_o&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=43
- (2) Andy Teszner. (2014, 12 februari). Interview with Zdzislaw Beksiński, 1987. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=VAT4ZCn6hB-Q&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=29
- (3) Andy Teszner. (2016, 27 maart). Beksiński about inner landscapes. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Miyrn44lP2U&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=32
- (4) Andy Teszner. (2020, 12 mei). Beksiński on the meaning of his art. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=iEsYHvVtb34&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=34
- (5) Artifexian. (2016, 17 augustus). Creating a Writing System. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=ab9tGLyJBRw&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=25
- (6) Biblaridion. (2018, 12 september). How to Make a Language - Part 1: Introduction. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=FHKigO2M-h68&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=24
- (7) Biographics. (2020, 15 januari). Ludwig Wittgenstein: The 20th Century's Greatest Philosopher. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=LItPUg-ij7_c&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=16
- (8) Bruce Cross. (2019, 22 juli). Glenn Gould: On Improvisation. November 1966 radio programme. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=VuPSNs-rlhtw&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=17
- (9) CrashCourse. (2014a, mei 26). Language: Crash Course Psychology #16. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=s9shPouRW-Cs&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=9
- (10) CrashCourse. (2014b, juli 8). Rorschach and Freudians: Crash Course Psychology #21. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=mUELAIHbCx-c&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=10
- (11) David Martin. (2009, 28 mei). The Baby Human - Shopping Cart Study. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=k-rWBijOtgs&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=22
- (12) Episode #100 ... Heidegger pt. 1 - Phenomenology and Dasein - Philosophize This! (2017, 14 april). Spotify. <https://open.spotify.com/episode/7ekRyfs-FyOJ9DA3dz8DbQz>
- (13) Episode #102 ... Heidegger pt. 3 - Authenticity - Philosophize This! (2017, 12 mei). Spotify. <https://open.spotify.com/episode/7vxRogyOMgDnBqv9BhY-zYX>

- (14) Eric Dodson. (2015, 19 februari). Husserl & the Adventure of Phenomenology - In 12 Minutes. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=PjknxIjepKA&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=26
- (15) filosoferenleren. (2018, 17 november). De Wiener Kreis-logisch positivisme. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=GP9vhX4I9S-Q&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=15
- (16) Gregory B. Sadler. (2017, 27 februari). Aristotle on The Ten Categories (Categories, c.4) - Philosophy Core Concepts. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=IsIKrP-vIkE&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=18
- (17) In Praise of Shadows. (2020, 31 januari). The Nightmare Artist. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=dxRB4sdbIcw&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=28
- (18) John1968K. (2013, 20 juni). Toon Hermans Voorzitter “Ons Genoegen”. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=vr9vmHoUG-qw&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=45
- (19) Julian Northbrook. (2017, 18 augustus). What is Language? YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=ohHv3ogTUso&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=7
- (20) Lindsay Williams. (2014, 7 maart). What is Language? □ Lindsay Does Languages Video. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Cg-02KxwrO5U&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=8
- (21) Mojo Jojo. (2014, 27 oktober). F for Fake 1973 - FULL MOVIE. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=gIVgUjj6RxU&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=20
- (22) munakatay. (2011, 26 maart). A typical child on Piaget’s conservation tasks. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=gnArvcWaH6I&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=21
- (23) New Thinking Allowed with Jeffrey Mishlove. (2017, 30 oktober). Heidegger’s “Being and Time” with Jason Reza Jorjani. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=2irydhjCis&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=5
- (24) Philosophy Overdose. (2016, 31 december). Martin Heidegger - Entitled Opinions. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=BJB4nD4N-qxE&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=2&t=448s
- (25) Philosophy Overdose. (2017a, januari 14). Heidegger’s Being & Time. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=_MNC5iWVneo&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=3
- (26) Philosophy Overdose. (2017b, februari 27). The Continental-Analytic Split in Philosophy. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=nNoV81NjN-mo&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshgvcmkcew4tZw&index=6

- (27) Philosophy Overdose. (2019a, februari 4). Martin Heidegger Interview with a Monk (English Subtitles). YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=XcsBtlrSwuY&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=33
- (28) Philosophy Overdose. (2019b, december 11). Heidegger - What is Worthy of Question (1957). YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=l2zqgws-4jn4&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=36
- (29) Philosophy Overdose. (2020, 10 april). Foucault's Path (1981) Interview Clip. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=gNQWAh4tv-b4&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=41
- (30) Philosophy Tube. (2020, 31 juli). Logic | Philosophy Tube. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=q8NVyootfDI&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=19
- (31) Stanford. (2011a, februari 1). 1. Introduction to Human Behavioral Biology. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=NNn1GHgg-6fA&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=44
- (32) Stanford. (2011b, februari 2). 23. Language. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=SIOQgY1tqrU&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=42
- (33) The Partially Examined Life. (2011, 13 januari). Partially Examined Life podcast - Husserl - Cartesian Meditations. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=YiydYY9wujM&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=27
- (34) Then & Now. (2018a, mei 29). An Introduction to Heidegger: Being and Time. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=e-DAYhsZ-Gs4&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=13
- (35) Then & Now. (2018b, augustus 20). Heidegger: Being and Time Part II - Time. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=bmWl17Wbo-do&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=12
- (36) Tom Nicholas. (2018, 2 februari). Phenomenology: WTF? Time and Phenomenology explained! YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=hg5vUg-nFdbk&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=14
- (37) UsefulCharts. (2020, 7 februari). Writing Systems of the World | Abjads, Alphabets, Abugidas, Syllabaries & Logosyllabaries. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Mmz4zawTRsA&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=11
- (38) wheatoncollege. (2015, 14 mei). A History of Philosophy | 70 Husserl and Heidegger. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=j6l4p-qU98vw&list=PL4_8tW9H5kfGGJMrkFshg9vvcmkcew4tZw&index=4
- (39) Wikipedia contributors. (2020, 18 oktober). Syllabary. Wikipedia. <https://en.wikipedia.org/wiki/Syllabary>
- (40) Wikipedia-bijdragers. (2020a, september 24). Alfabet. Wikipedia. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Alfabet>

- (41) Wikipedia-bijdragers. (2020b, oktober 28). Abjad. Wikipedia. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Abjad>
- (42) Wikipedia-bijdragers. (2020c, november 7). Abugida. Wikipedia. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Abugida>
- (43) Wikipedia-bijdragers. (2021, 4 januari). Communicatie. Wikipedia. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Communicatie>
- (44) Hyun Ko, K. (2016, 2 februari). origin of human language. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/298033478_origin_of_human_language
- (45) Wikipedia contributors. (2021, 9 januari). International Phonetic Alphabet. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/International_Phonetic_Alphabet
- (46) Onze Taal. (2011, 12 mei). Woordsoorten (taalkundig ontleden). <https://onzetaal.nl/taaladvies/woordsoorten-taalkundig-ontleden/#:%7E:text=De%20volgende%20woordsoorten%20worden%20onderscheiden,%2C%20voegwoorden%2C%20voorzetsels%20en%20tussenwerpsels>.
- (47) Will Schoder. (2016, 6 oktober). David Foster Wallace - The Problem with Irony. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=2doZROwdte4>
- (48) Filosofried. (2020, 1 juli). David Foster Wallace: Depression, Irony and Humor | Video Lecture Series (1/2). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=wRozIIjSB3o>

14-01-2021

Colofon

Auteur: Amon Vallentin

Beeld en omslag: Amon Vallentin

Redactie: Fenna Visser, Shanna de Ruiter

Ontwerp: Shanna de Ruiter

Met dank aan: Het ezeltje van de kinderboerderij, Fenna Visser,
Roland Vallentin, Shanna de Ruiter, Bonne Steinzp

